

AERE PERENNIVS

**Verslagen en Mededelingen uit het
Medisch-Encyclopaedisch Instituut van de Vrije Universiteit**

No. 14 - Januari 1974

Uitgave van het

Medisch-Encyclopaedisch Instituut
van de Vrije Universiteit

van der Boechorststraat 7
Amsterdam-Z
T. 020-48 27 02

Redactie: Prof. Dr. G.A. Lindeboom

Inzendingen voor Aere Perennius
worden gaarne ingewacht aan het
redactie-secretariaat p/a
Mevr. C.M.T. Kermer
Medisch-Encyclopaedisch Instituut VU.

AERE PERENNIUS

Verslagen en mededelingen uit
het Medisch—Encyclopaedisch Instituut
van de Vrije Universiteit

No. 14

januari 1974

ICONOGRAFIE VAN LAENNEC

door

A.P.C.H. Knegtel

René Théophile Hyacinthe Laennec werd op 17 februari 1781 in Quimper (Bretagne) geboren. Hij stamde uit een oud Bretons geslacht dat sinds de 16e eeuw in zijn geboortestreek een zeker aanzien genoot. Generaties lang oefenden zijn voorvaderen er de advocatuur en het notariaat uit.

Zijn moeder stierf toen hij vier jaar oud was in het kraambed. Hij had een broer en een zuster, de eerste stierf op 28-jarige leeftijd aan tuberculose. Zijn vader was jurist van professie. Na de dood van zijn moeder werd de jonge Laennec uitbesteed bij een oom, dorpspastoor van het bij Quimper gelegen Elliant. Vanaf 1788 werd hij samen opgevoed met de kinderen van zijn oom Guillaume Laennec, medicus in Nantes, die hem met veel zorgen omringde.

De jaren van Revolutie en Terreur bracht Laennec in Nantes door. Hij bezocht het College van de Oratorianen dat de bekende Joseph Fouché tot prefect had, en ontpopte zich als een goede leerling. Toen hij 14 jaar oud was ging hij geneeskunde studeren aan de Medische Hogeschool in Nantes die in de woelige jaren van de Revolutie een min of meer geïmproviseerd karakter droeg.

In 1799 maakte hij als "aide chirurgien" de veldtocht mee tegen de Chouans, koningsgezinde Vendée-opstandelingen. Op aanraden van zijn oom ging hij in 1801 naar Parijs om daar zijn medische studie te voltooien. Hij werd leerling van de eerste geneesheer van Napoleon, Corvisart, en werkte samen met Bayle, Bichat en Dupuytren, de meest vooraanstaande medici van zijn tijd. Laennec was een brillant student. Hij won verscheidene prijsvragen die door de medische hogeschool werden uitgeschreven en op 11 juni 1804 promoveerde hij op een proefschrift dat tot titel droeg: "Propositions sur la doctrine d'Hippocrate relativement à la médecine pratique".

Hij publiceerde vele artikelen als redacteur van de *Journal de Médecine* over pathologisch-anatomische onderwerpen en schreef bovendien kritieken over medische werken van tijdgenoten die bekoorden door geest en gevoel voor finesse. Hij hoopte op een aanstelling aan een der Parijse ziekenhuizen, maar deze liet lang op zich wachten. Zijn gezondheid ging geleidelijk achteruit. Hij werd gekweld door aanvallen van hevige benauwdheid die hijzelf asthma noemde. Soms zat hij met ontbloot bovenlichaam aan zijn schrijftafel omdat dit hem tijdens een aanval wat verlichting gaf. Naast zijn redactionele werk en zijn pathologisch-anatomisch onderzoek had hij ook de zorg voor een steeds drukker wordende praktijk.

Met de invasie van de geallieerden in Frankrijk na de val van Napoleon stroomden in 1814 meer dan 25.000 gewonden en zieken naar Parijs. De ziekenhuizen waren overvol; de Salpêtrière alleen had al 2.200 bedden.

Laennec snelde zijn Bretonse landgenoten te hulp. Van het medisch personeel stierven er 214 aan vlektyfus.

Na de oorlog vertrok Laennec naar Bretagne waar hij na een regeling met zijn vader een landgoed bij Douarnenez "Kerlouarnec" had geerfd. Hij dacht er zelfs over zich daar definitief te vestigen, maar onverwachts kreeg hij door bemiddeling van zijn vriend Becquey, die aan het ministerie van Volksgezondheid verbonden was, een aanstelling aan het Neckerziekenhuis in Parijs. Hij zou als afdelingshoofd daar 100 bedden tot zijn beschikking hebben.

Laennec aarzelde aanvankelijk maar nam tenslotte het aanbod aan. Op 4 september 1816 werd hij benoemd. In dat zelfde jaar vond hij de stethoscoop uit. Meer bewonderenswaardig nog dan de uitvinding zelf, was het gebruik dat Laennec van dit instrument wist te maken. Door zijn uiterst nauwkeurige waarnemingen met de stethoscoop te combineren met de resultaten van zijn pathologisch-anatomisch onderzoek, bouwde hij zijn anatomisch-klinische methode op, die wijde perspectieven opende voor de geneeskunde.

Zijn methode legde hij vast in een boek dat in 1819 verscheen onder de titel "De l'auscultation médiate ou traité du diagnostic des maladies des poumons et du coeur fondé principalement sur ce nouveau moyen d'exploration".

Als bijzonderheid dient te worden vermeld, dat Laennec bij elk exemplaar van zijn boek een stethoscoop leverde die hij zelf aan de draaibank had vervaardigd.

De constante inspanning had de auteur echter zo uitgeput dat hij in 1819 voor herstel van gezondheid naar zijn landgoed "Kerlouarnec" in Bretagne vertrok. Hij bleef daar tot eind 1821, besteedde zijn tijd aan herstel van het landgoed dat door zijn vader grondig was verwaarloosd. Hij maakte plannen voor inpoldering van een moeras, liet zijn

huis verbouwen en ging op jacht.

Maar op aandringen van Parijse vrienden en gedwongen door geldgebrek keerde hij eind 1821 naar het Neckerziekenhuis terug. Het jaar daarop werd hij benoemd tot hoogleraar in de inwendige geneeskunde aan het Collège de France en hij verhuisde naar het Charitéziekenhuis. In de nu volgende jaren werd zijn leven vergald door zijn conflict met Broussais, die weliswaar zijn auscultatiemethode waardeerde, maar zijn pathologisch-anatomisch werk en zijn persoon op grove wijze aanviel. Immers, Broussais herkende in de persoon van Laennec de grote tegenstander van zijn eigen aetiologisch systeem der "fysiologische geneeskunde". Broussais neemt maar één ziekteoorzaak aan: overprikkeling der organen. Aan de door Laennec gevonden pathologisch-anatomische veranderingen der organen ligt alleen deze oorzaak ten grondslag. Laennec daarentegen ziet er specifieke veranderingen in gevolg van specifieke oorzaken. De strijd kreeg een nog feller karakter toen Laennec in 1823 werd benoemd in een commissie tot hervorming van de medische faculteit, politieke motieven gingen toen meespelen. Laennec was vroom katholiek, een klerikale-royalistische houding werd hem verweten. Daaraan zou hij zijn benoeming tot hoogleraar te danken hebben gehad.

Laennec leidde in Parijs, gedwongen door zijn intense arbeid en zijn strijd tegen zijn zwakke gezondheid, een teruggetrokken leven.

Op 16 september 1824 trouwde hij met Madame Argou-Guichard, een weduwe van 42 jaar die hij al jaren kende en die reeds enkele jaren zijn huishouding deed.

Begin 1826 verscheen de tweede editie van zijn boek, dat hij intussen had uitgebreid tot een compleet leerboek voor long- en hartziekten. De gewijzigde titel luidde dan ook: "Traité de l'auscultation médiante et des maladies des poumons et du coeur". In het voorwoord gaf hij Broussais een afdoend antwoord op diens aantijgingen. In de loop van datzelfde jaar ging zijn gezondheid snel achteruit. Laennec vertrok opnieuw naar zijn geliefde landgoed in Bretagne en stierf daar op 13 augustus 1826, vijfenveertig jaar oud.

Iconografie.

Van Laennec bestaat maar één authentiek portret (afb. 1) dat tijdens zijn leven door een portretschilder werd vervaardigd. Alexandre Dubois, later bekend als Dubois-Drahonnet, schilderde het in 1812. Ondanks de draperie van de wijde mantel komt de magere, kleine gestalte van Laennec er goed op uit.

Zijn geringe lichaamslengte en schamel voorkomen waren voor Laennec een blijvende ergernis, wat ook blijkt uit een begeleidende brief toen hij het portret aan zijn oom in Nantes als geschenk toezond: "..... het lijkt naar men zegt heel goed. Maar hetzelfde wonder dat Minerva

Afb. 1

*Het enige authentieke portret van Laennec, vervaardigd door
Alexandre Dubois, 1812.*

deed voor Ulysses, toen zij wilde dat hij genade zou vinden in de ogen van de dochter van de koning der Pheaken (Nausikaä), heeft de schilder ook voor mijn uiterlijk gewrocht: "Athene, de dochter geboren uit Zeus, maakte hem rijziger nog en gespierder om te zien (Odyssee)". Maar als een of andere Nausikaä uit Nantes verliefd zou worden op dit portret, moet je haar ronduit zeggen hoe de werkelijkheid er uit ziet, want het origineel wil niemand bedriegen....."

Dit portret heeft een hele historie achter zich, waardoor het nogal beschadigingen opliep en thans in slechte staat verkeert.

Bij de dood van Guillaume Laennec in 1822 werd het eigendom van zijn zoon Mériadec, die het aan Laennec teruggaf. Het hing in zijn slaapkamer in Parijs. Dubois schilderde de stethoscoop er bij in de linker onderhoek op een stapel oude boeken. In 1826 vermaakte Laennec het portret weer aan Mériadec maar het kwam in handen van Laennecs zuster Marie-Anne in Quimper. Bij de dood van Marie-Anne in 1853 ging het via Nantes naar Parijs, waar de medische faculteit er een copie van liet maken en keerde toen definitief naar Nantes terug.

Onoordeelkundig restaureren hebben bij het herstel van de tijdens de reizen opgelopen schade het doek geen goed gedaan.

Ongeretoucheerde fotografische reproducties van het doek bevinden zich in het boek van Rouxeau "Laennec avant 1806" verschenen in 1912 en "Laennec après 1806" verschenen in 1920. Een "réproduction phototypique" is ook door Rouxeau gepubliceerd in het "Livre du centenaire de l'école de médecine de Nantes" van 1909. Maar aan deze afbeelding is veel geretoucheerd, zodat Rouxeau ervan zegt: "Laennec staat er te dik op, met krulhaar, opgedirkt en klaar om naar het bal te gaan".

De bovengenoemde copie van de medische faculteit van Parijs, is niet waarheidsgetrouw. De wijde mantel werd vervangen door de profes-sorentoga, maar ook gelaatsexpressie, haarkleur en ogen wijken zeer af van het origineel.

In mijn artikel in Organorama (2e jaargang nummer vier) en in mijn boek "Laennec" staan afbeeldingen van het kleurendiapositief dat ik in 1964 mocht ontvangen van de weduwe van Professor C.Y. Le Pollès te Nantes.

Deze in 1964 overleden hoogleraar heeft dit kleurendiapositief nog in dat zelfde jaar laten maken van het originele schilderij, dat thans in het bezit is van Madame Michel Laennec.

Toen na de dood van Laennecs echtgenote in 1847 de familie Halna du Fratay bezit nam van het landgoed Kerlouarnec vond men de wanden van het cabinet op de eerste étage volgeplakt met afdrukken van een gebrekkig uitgevoerde lithografie in duodecimoformaat, die de voormalige eigenaar voorstelt gezeten aan zijn werktafel.

Van deze lithografie bestaan thans nog slechts twee exemplaren. Het is een werkstuk van Laennec zelf, uitgevoerd naar het portret van Dubois. Een andere door hemzelf vervaardigde litho, waarvan nog maar één exemplaar te Nantes wordt bewaard, toont hem zeer vermaard met holle ogen, onverzorgde haren en gekleed in nachthemd met open kraag. Tijdens zijn langdurig verblijf in Bretagne lithografeerde Laennec uit tijdverdrijf en koos zichzelf als model omdat hij dat steeds bij de hand had. Laennec verbleef van oktober 1819 tot november 1821 in Bretagne voor herstel van gezondheid, algemeen wordt aangenomen dat hij aan tuberculose leed.

Verder bestaan er twee portretten die door B. Nannoni werden getekend en later gelithografeerd, een ervan door Langlumé. Nannoni was een amateur zonder talent, die Laennec blijkens een brief van 1826 kende. De twee portretten zijn van 1823 - 1824. Op het ene is het hoofd en profiel naar links gewend, rechts bevindt zich een verticaalstaande stethoscoop met banderolle omgeven met de woorden: *auscultation médiante*.

Misschien is dit werkstuk bedoeld als voorontwerp voor een medaille. Het is een zeer middelmatig werkstuk, hoewel Laennecs leerling Toulmouche nogal tevreden was over dit portret: "C'est la gravure qu'il faut se procurer lorsqu'on veut avoir l'effigie ressemblante de Laennec".

Het andere portret van Nannoni is als tekening minder slecht. Het toont Laennec en buste, in een ovaal medaillon, in professorale toga. Beneden is een stethoscoop in horizontale stand afgebeeld met de woorden: *auscultation médiante*.

Tenslotte is er nog de stippelgravure van Tardieu, een portret en buste, het hoofd voor driekwart naar rechts gewend, getekend "Ambroise Tardieu direxit".

Het zou hebben moeten dienen voor de "Biografie médicale" van Panckoucke, die naast het bekende standaardwerk "dictionnaire des sciences médicales" werd uitgegeven. Dit portret is gedateerd 1823 - 1824.

Nog te vermelden is de karikatuur van Laennec, die in 1824 te Bordeaux verscheen. Hierop draagt Laennec een bril en is gekleed in korte broek. Later verscheen hiervan nog een iets gewijzigde versie.

De afbeeldingen die van Laennec na zijn dood verschenen berusten alle op fantasie. Alleen het borstbeeld vervaardigd door Toulmouche (broer van bovengenoemde assistent van Laennec) in 1844 vormt hierop misschien een uitzondering. Het fresco van Chartran, het standbeeld van Lequesne te Quimper, en de borstbeelden van Lequesne en van Maillard hebben geen enkele betekenis als natuurgetrouwe portretten van Laennec.

In 1910 ontving de deken van de Medische faculteit van Parijs

Landouzy een miniatuur, als legaat van de familie van de beeldhouwer Vibert.

Dr. Mac-Auliffe zag dit miniatuur aan voor een tot dan toe onbekend portret van Laennec en had zijn mening reeds in 1908 gepubliceerd in het Bulletin de la Société française d'histoire de la médecine.

Hij vond algemeen bijval, de naam Laennec werd achter op het miniatuur geschreven en als portret van Laennec ingeschreven in "Les Collections artistiques de la faculté de médecine de Paris" samengesteld door Noé de le Grand. Alfred Rouxeau, biograaf van Laennec, hoogleraar van de medische hogeschool te Nantes, was de enige die protesteerde. Voor hem was het uitgesloten dat dit een portret van Laennec kon zijn. De „artistieke“ allure, de kleding met zwierige cravate en open kraag van het hemd, de groene kleur van het costume zijn in flagrante tegenspraak met de steeds zwarte strenge kledij met witte das van Laennec. Ook de gelaatsexpressie wijkt sterk af van die van het authentieke portret van Dubois. Waarschijnlijk heeft het "aspect maladif" Mac-Auliffe misleid, hoewel hijzelf beweert zijn conclusie te baseren op "anthropomorphische vergelijkingen" van Dubois' portret en het miniatuur. Het was Dr. Finot die pas in 1966 ontdekte wie stond afgebeeld op het miniatuur. In een verzameling gelithografeerde portretten vond hij een met het miniatuur identieke afbeelding met het eveneens gelithografeerde onderschrift: Girodet. Het pseudoportret van Laennec is in werkelijkheid dat van de schilder Girodet o.a. bekend door het doek "Hippocrate refusant les présents d'Artaxerxes" eigendom van de medische faculteit te Parijs. Vele malen in vele boeken werd dit miniatuur als portret van Laennec afgebeeld ook in Nederland. Het diende als voorbeeld van het enige "standbeeld" van Laennec dat Parijs rijk is, het reliëf namelijk in het tuintje dat nog is overgebleven van het Charitéziekenhuis, aan de Boulevard St. Germain. In 1952 gaven de Franse posterijen een postzegel uit met de beeltenis van Laennec. De stippegravure van Tardieu diende als voorbeeld voor deze afbeelding.

In 1934 werden in Ploaré in Bretagne de stoffelijke resten van Laennec opgegraven om in een loden kist opnieuw ter aarde te worden besteld op dezelfde plaats op het kerkhof van Douarnenez-Ploaré waar hij met zijn vrouw begraven ligt.

Bij mijn bezoek aan Kerlouarnec in 1962 liet de toenmalige eigenaar van "Kerlouarnec", François Halna du Fretay, mij de foto's zien van de schedel en verdere skelet-resten van Laennec die bij gelegenheid van deze opgraving werden gemaakt. Deze foto's werden nimmer gepubliceerd.

Afb. 2

*Pseudoportret van Laennec.
In werkelijkheid stelt dit de schilder Girodet voor.*

Literatuur.

- Finot, A. L'Hôpital et l'Aide sociale à Paris no. 42 1966 Paris.
 Guermontprez, F. Un mot sur Laennec, Quarré, Lille 1892.
 Halna du Fretay, F. La vie magnanime et douloureuse de Laennec.
L'Illustration 1934 no. 4777 Paris.
 Knegtel, A.P.C.H. Laennecs methodiek in pathologie en kliniek.
Organorama 2e jaargang no. 4.
 Knegtel, A.P.C.H. Laennec, van Gorcum en Comp. N.V. Assen 1966.
 Laennec, R.T.H. Documents inédits. Masson, Paris 1926.
 Laennec, R.T.H. Exposition Laennec. Histoire de la Médecine.
Revue mensuelle Mars, Avril 1958 Paris.
 Launois, P.E. Laennec, Extrait des Archives générales de Médecine.
Imprimerie de la Faculté de Médecine, Paris 1908.
 Rouxeau, A. Laennec avant 1806. Baillière, Paris 1912.
 Rouxeau, A. Laennec après 1806 ibid.
 Saitignon, H. Laennec, sa vie, son oeuvre. Baillière, Paris 1904.

Mededeling.

De artikelenreeks: "Medici in de vriendenkring van Spinoza", waarin tot nu toe een inleiding en een biografie van Spinoza verscheen, is tijdelijk onderbroken.

Na het Aprilnummer van 1974 zullen de biografieën van de artsen uit Spinoza's vriendenkring gaan verschijnen.

In de aflevering van april 1974 zal het tweede en laatste deel van de verhandeling over het begrip "Orgaan" verschijnen.

J.V. Meininger.

De Delftsche Wonderdokter — Jacob Janszoon Graswinckel

door

Dra. C.M. Verkroost.

Velen van ons herinneren zich de historische roman van Anna Louise Geertruida Bosboom-Toussaint (1812-1886) met de titel De Delftsche Wonderdokter (1870). De meesten van ons kennen enkele van haar werken.

Dat ze uit een belangwekkend geslacht voortgekomen is, is minder bekend. De familie Toussaint stamt namelijk af van de Franse Refugié's. Tegen het eind van de 16e eeuw zijn de voorouders van de schrijfster uit Zuid-Nederland naar Hanau gevlucht en ongeveer een eeuw later, einde van de 17e eeuw, vestigde Jean Philippe Toussaint zich in Harlingen. Zijn zoon was enige tijd burgemeester van Harlingen.

Later was nog een Toussaint, namelijk Johan Daniël (1755-1811), burgemeester van Harlingen. Hij was de vader van Hendrik Toussaint. Deze werd geboren op 9 april 1785 te Harlingen en stierf 27 augustus 1859 te Alkmaar.

Op 1 januari 1811 nam deze laatste een apotheek over te Alkmaar en in 1826 werd hij benoemd tot lector in de schei-, artsenij- en kruidkunde aan de op te richten klinische school in deze stad.

Deze "Geneeskundige School" was opgericht op 6 februari 1827 en was een gevolg van het Koninklijk Besluit van 6 januari 1823 "tot voorziening in de behoeften van genees- en heelkundige hulp van heelmeeesters en vroedvrouwen, vooral ten plattelande, en tot doelmatige regeling van het onderwijs van zulke vaklieden; bij welk besluit gevoegd was een reglement voor de inrichting van daartoe dienende scholen".

De instelling diende dus tot opleiding van personen, die vooral praktische hulp konden bieden op genees- en verloskundig gebied ten plattelande.

Voor ernstige gevallen werd de hulp ingeroepen van medicinae doctores of heelmeeesters "uit de stad".

De school heeft nogal te kampen gehad met moeilijkheden wat betreft de docenten. Verschillenden van hen werden na korte tijd ziek en sommigen stierven, zodat de lessen er nogal eens bij inschoten. In het begin van 1848 begon men al te twijfelen aan het voortbestaan der school. Ook de op handen zijnde veranderingen in de geneeskundige wetgeving, en de oprichting van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst in het zelfde jaar, droegen hun steentje bij tot de uiteindelijke opheffing der school, die op 1 november 1865 een feit werd. Het ambt van lector heeft Toussaint

tot aan zijn dood toe vervuld.

Hendrik Toussaint was getrouwd met Cornelia Magdalena Cécilia Roquette (1783-1867) en had twee kinderen, Anna Louise Geertruida, de schrijfster, en Johan Daniel Siebrand.

Uit het omvangrijke oeuvre van A.L.G. Bosboom-Toussaint willen we de aandacht vestigen op de historische roman De Delftsche wonderdokter, 3 delen (1870), omdat achter deze wonderdokter een historische figuur staat, namelijk Jacob Jansz. Graswinckel, die ook thesaurier van de stad Delft geweest is.

Jacob Jansz. Graswinckel werd geboren op 25 juli 1536. Hij schijnt een wetenschappelijke opleiding genoten te hebben, maar diep onder de indruk van een gebeurtenis in zijn jeugd, heeft hij zijn leven in de dienst van de zieke mens willen stellen, en hij heeft dit in zo hoge mate gerealiseerd, dat er voor zijn persoon weinig overbleef, zodat hij, materieel beschouwd, een armelijk leven geleid heeft.

Ondanks het harde en inspannende werk is hij vrij oud geworden: op 10 maart 1624 stierf hij, op 88-jarige leeftijd. Op zijn graf staat:

In dit graf rust Jacob Jansz. Graswinckel,
geseit Boot, geboren 25 Julij 1536
was tot een wonder den armen rijk, hem
selven arm. Sterf X Martii anno MDC XXIV,
Sijns ouderdoms LXXXVIII.

Mevrouw Bosboom-Toussaint, die de door haar ongetwijfeld gebruikte bronnen niet noemt, gaat voor het historisch milieu van haar roman uit van een huwelijksvoitrekking op 16 maart 1595. Het betreft de verbintenis tussen:

Graaf Eberhard van Solms, heer van Muntzenberg,
kolonel in der Staten dienst
met
Gravin Sabina van Egmond, vrouwe van Beyerland.

Zij is het achtste kind van de elf van Lamiraal van Egmond, die in 1568 op het schavot stierf als slachtoffer van Alva's schrikbewind. De intrige van de hele roman stelt Bosboom-Toussaint samen uit de verwickelingen tussen de leden van de familie van Egmond.

Juliaan, een ruwe krijgsman, die vanwege een vechtpartij met ernstige afloop gevangen genomen wordt, blijkt de zoon te zijn van Machteld van Egmond en Baron van Ghiselles. Na veel moeite, vooral van de zijde van Jacob Jansz. Graswinckel, komt het tot een verzoening met de vader, eerherstel voor de zoon, en wordt ook een twist tussen Sabina van Egmond, de jonge vrouw wier huwelijk het uitgangspunt van de roman vormt, en haar zuster Françoise bijgelegd. Overal in de roman treffen we de "Wonderdokter" aan als beschermer, weldoener en wijze arts, dit laatste vooral voor de armen.

De schrijfster stelt de hoofdfiguur zeer terloops voor op de morgen van de feestdag en we zien hem duidelijk uitgebeeld tegen het einde van die dag als hij de apotheek van Cypriaan naast het huis van de gravin Van Solms bezoekt.

Mevrouw Bosboom wijst op een zekere naijver die Delft beheerst met betrekking tot het geneeskundig niveau aan de "Leydsche Akademie", die reeds hoogleraren van "Europesche vermaardheid" bezat. Toch had Petrus Forestus in 1594 zijn boek over koorts aan de regering van Delft opgedragen. Verder lezen we van voorzieningen tegen pest en andere epidemieën, die in Delft reeds bestonden en een "gezondheidspolice". Er waren "gezworen" stads- heel- en geneesmeesters waaruit later het Collegium Medicum ontstaan is. Anderzijds bestonden er "keuren" tegen rondreizende kwakzalvers. Het interieur van de apotheek wordt nauwkeurig beschreven, hetgeen ons niet verwondert bij de dochter van H. Toussaint.

Jacob Janszoon heet "medicus en scheikundige, ingewijd in alle mysteriën van het vak". Maar of hij in Leiden gestudeerd heeft voor zijn graad blijft onzeker. De wonderdokter maakt het Meester Cypriaan door zijn bestelling niet gemakkelijk, ofschoon deze beweert dat hij o.a. alle "herbaria" uit Dodonaeus' kruidboek voorradig heeft. Jacob Janszoon wil namelijk "Veneetische Theriakel" hebben waarvan hij zulke goede resultaten heeft gezien. Het verlangde middel, dat ook als "het poeder van Sympathie" wordt aangeduid, heeft namelijk een wonderlijke samenstelling: drakentanden en serpentenvel behoren tot de ingrediënten.

Cypriaan noemt op wat hij allemaal wèl heeft: bevergeil, elandstenen, Mekka balsem, Jerusalemsche zeep en auripigmentum.

Jacob Janszoon dreigt reeds naar de concurrent in Antwerpen te schrijven. Maar neen, dat wil Cypriaan niet. Hij heeft een relatie met de "Overman van 't Chirurgijngilde te 's Hage"; die zal hem helpen.

Het gaat Bosboom-Toussaint bij haar uitbeelding van de wonderdokter méér om het groot-menselijke, dan om het medisch-historische. Ze laat hem dan ook door de ogen van tijdgenoten bespreken, zodat we hem door hun ogen te zien krijgen. In het gesprek tussen Meester Cypriaan met zijn leerling gaat het over de netelige kwestie of de wonderdokter zijn graad heeft of niet. In dit verband zegt Cypriaan:

“Meeen je dat het regt van den hoed en het regt van den ring den man dokter maakt? Het komt op de kunde, op de voorzichtigheid en op het helder inzicht aan”, verzekert hij.

In het tweede deel van de roman zien we Jacob Janszoon Graswinckel optreden als de beschermer van Juliaan, die later een adellijk heer blijkt te zijn. Graswinckel biedt hem een schuilplaats aan in het achterhuis van zijn woning, behandelt zijn wonden, zorgt voor andere en passende kleding, enz. Maar we vernemen als het ware terloops, dat de wonderdokter een kruidhof en een laboratorium heeft en dat beide hem veel geld kosten. Verder heeft hij een rijke bibliotheek. Geen wonder dat hij heel spaarzaam moet leven om zijn hulp gratis aan de armen te kunnen verlenen.

Voor de geschiedenis van de geneeskunde is verder belangwekkend hoe Bosboom-Toussaint de wonderdokter schetst in zijn contact met Sabina, Gravin van Solms. De wittebroodsweken van de jonge gravin zijn voorbij en de zorgen zijn al aan de horizon verschenen. Ze geeft teveel geld uit, haar inkomsten zijn te gering, de liefde tot haar gemaal is ook al enigszins bekoeld, ze heeft lichamelijke klachten en is lusteloos.

Jacob Janszoon Graswinckel heeft een psychosomatische visie op de problemen: hij wijst de jonge vrouw op haar huwelijksplicht, op haar al te luxueus en toch armelijk leven, hij bewerkt de verzoening tussen haar en haar zuster Françoise en is uitermate spaarzaam met medicamenten: wandelen in de frisse lucht is zijn enig advies!

Tot zijn verontschuldiging en om hem van alle verdenking te vrijwaren, legt de schrijfster hem nog een veroordeling van alchemistische praktijken in de mond.

Natuurlijk kunnen we niet aannemen dat Bosboom-Toussaint de psychosomaticus Jacob Janszoon Graswinckel zó duidelijk in één van haar bronnen heeft aangetroffen. Waarschijnlijk heeft ze alleen in zijn grootmoedigheid en in zijn vriendelijke bereidwilligheid tegenover de armen een aanknopingspunt gevonden. We kunnen echter wel concluderen, dat we in dit werk van ± 1870 de min of meer gangbare opvatting over de psychosomatiek aantreffen.

Literatuur:

- Aa, A.J. van der (1852, 1969). Biografisch Woordenboek der Nederlanden, III, G 112. Herdruk B.M. Israël, Amsterdam.
- Bleyswijk, D. van (1667). Beschryvinge van de stad Delft, 2dln., Delft, p. 796-801
- Bosboom-Toussaint, A.L.G. (1870) De Delftsche Wonderdokter, W.H.Kirberger, Amsterdam.
- Bouvy, J.M.C. (1935). Idee en werkwijze van Mevrouw Bosboom-Toussaint, Dissertatie.
- Bruinvis, C.W. (1915). De Geneeskundige School te Alkmaar, 1827-1865, Gem.Archief Alkmaar.
- Dyserinck, J. (1911). A.L.G. Bosboom-Toussaint. Levens- en karakterschets, p. 153-8, 193. 's-Gravenhage.
- Huizinga, J. (1925). Cultuurhistorische verkenningen, p. 55. Haarlem.
- Knuvelde, G. (1959). Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse Letterkunde, p. 244-58; 336. Malmberg, 's-Hertogenbosch
- Molhuysen, P.C. en P.J. Blok (ed.) (1911). Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, I, Kol. 432-5. A.W. Sijthoff, Leiden.
- Stoeder, W. (1891). Geschiedenis der pharmacie van Nederland, p. 357, Amsterdam

Het achterhoedegevecht van de Groninger hoogleraar

H.W. Middendorp (1843-1918) tegen de

tuberkelbacil.

Bij de boeken en brochures, die het Medisch Encyclopaedisch Instituut onlangs ten geschenke kreeg uit de nalatenschap van Drs. H. Blanken John¹, bevond zich ook een werkje van de hand van H.W. Middendorp, getiteld: Tuberkelbacillen bestaan niet. Verdere bijdragen tot de dwaallee van Prof. Dr. R. Koch inzake de oorzaak der tuberculose en tot de onwaarde van diens geneesmiddel. De open brief aan den Heer Dr. M. Straub,.....
Wolters, Groningen 1893.

Hierdoor werd de belangstelling gewekt, deze kwestie eens nader te bezien.

Hendrik Willem Middendorp (1843-1918) werd te Steenwijk geboren. Zijn medische studie volgde hij aan de Universiteit te Groningen, alwaar hij in 1867 tot medicinae doctor promoveerde op een proefschrift getiteld: Over het vliezige slakkenhuis. Daarna vestigde hij zich als arts te Steenwijk, maar verbleef daar slechts één jaar. Naar Groningen teruggekeerd werd hij in 1871 benoemd tot hoogleraar in de anatomie, algemene pathologie en pathologische anatomie. De titel van zijn inaugurale rede luidde: De ontleedkunde de hoeksteen van de tempel der geneeskunde (7 oktober 1871).

Sinds 1874 had Middendorp zich reeds ijverig beziggehouden met het tuberculosevraagstuk. Daarbij toonde hij zich een aanhanger van Villemin (1827-1892)², die reeds in 1868 een boek in het licht zond: Etudes sur la tuberculose. Preuves rationnelles et expérimentales de sa spécificité et de son inoculabilité, Paris. Hierin beschreef Villemin dat tuberculose een infectieziekte was en door een specifiek "virus" werd veroorzaakt.

Door proefondervindelijke onderzoekingen kon hij de ziekte overbrengen met materiaal afkomstig van de kazige haarden, op honden, schapen, katten en geiten;

---

1. De volledige lijst van deze verkregen boeken is gepubliceerd in Aere Perennius, no. 9, (1972).

2. Jean Antoine Villemin was legerarts en hoogleraar in Val de Grâce, later vestigde hij zich als arts te Parijs.

hij stelde dat de ziekte overdraagbaar was.

Toen nu Robert Koch in 1882 op een fysiologen-congres te Berlijn meedeelde de verwekker der tuberculose te hebben gevonden, was dit een geweldige ontdekking.

In Nederland werden er dan ook spoedig onderzoekingen gedaan bij patienten lijdende aan tuberculose, om te trachten deze Koch'se bacil aan te tonen. Ook Middendorp heeft zich hieraan met ijver gewijd. Weldra bleek, dat hij in tweeërlei opzicht van de gangbare mening afweek; allereerst beschouwde hij de zuurvaste staafjes van Koch niet als de verwekker der tuberculose, en ten tweede veroordeelde hij de door Koch — mede op aandringen van de Duitse keizer — (te) spoedig gepropageerde therapeutische tuberculine-kuur als niet ongevaarlijk.

De in de aanhef van dit artikel genoemde brochure van Middendorp was een reactie op de kritiek die vroegere artikelen van zijn hand over dit onderwerp hadden uitgelokt.

Het jaar tevoren had hij in de Geneeskundige Courant van 31 juli 1892 de opvatting bestreden, dat de zuurvaste staafjes, gevonden in opgehoeste slijm massa's van tuberculose-patienten de werkelijke veroorzakers zijn van de tuberculose. Hij noemde deze gewone mond-slijmbacillen. Het gelukte hem namelijk niet die bacteriën in het sputum van tuberculose-lijders aan te tonen. Wel trof hij deze aan in open cavernen, waar hij ze "bij duizenden en miljoenen" gezien zou hebben, maar dit zou samenhangen met de directe verbinding der cavernen met de luchtwegen; in de cavernen zouden de bacillen niet de oorzaak van versterving van het longweefsel zijn. Het waren, volgens hem, eenvoudig rottingsbacteriën, onschuldige necrophagen in specifiek pathoëen opzicht.

Door de beweringen geraakte hij in een felle polemiek gewikkeld, met onder anderen Prof. Dr. M. Straub (1858-1916), die in 1892 in de Geneeskundige Courant, no. 52, Middendorp aanraade eerst maar eens te trachten een goede kleuringsmethode te vinden en vervolgens in de door anderen vervaardigde preparaten deze zuurvaste staafjes te gaan leren zoeken. Daarbij adviseerde Straub hem eveneens om af te zien van verdere publicaties om de naam van de Groningse Hogeschool niet nog meer in diskrediet te brengen; Straub schrijft letterlijk "..... dat de hoogleraar in de pathologische anatomie zoo vreemd is geworden aan de ontwikkeling zijner wetenschap, dat hij haar niet meer verstaat en haar belangrijkste hulpmiddel van onderzoek, het microscoop, niet gebruiken kan".

Maar Middendorp was niet tot andere gedachten te brengen. Hij hield hardnekkig vol, dat zijn zienswijze de juiste was. Tenslotte werd zijn positie als hoogleraar onmogelijk. Alle hoogleraren van de Medische Faculteit keerden zich tegen hem en men verklaarde openlijk dat de opvatting van Middendorp niet de mening weergaf van de

Nederlandse hoogleraren in de geneeskunde.

Het geschil werd aan de Minister voorgelegd en Middendorp heeft zich genoodzaakt gezien ontslag te vragen, hetgeen hem in 1893 eervol werd verleend.

In de periode van 1893-1917 verschenen van hem in binnen- en buitenlandse periodieken steeds weer artikelen, waarin hij de waarde van de ontdekking van Koch bestreed.

Op één punt in deze affaire heeft Middendorp gelijk gekregen. De door Koch aanbevolen therapie ter bestrijding van de tuberculose door het toedienen van tuberkuline - verdunde extracten van tuberculeus materiaal - bleek zeker niet ongevaarlijk te zijn. En deze therapie heeft Middendorp ook steeds ontraden.

Tot zijn opvolger werd benoemd R.A. Reddingius (1857-1923), die op 3 februari 1894 zijn hoogleraarsambt aanvaardde met de rede: Over het ziektebegrip. Hierin heeft Reddingius duidelijk stelling genomen tegen de opvattingen van Middendorp en hiermede getracht het aanzien van de medische faculteit van de Groningse Universiteit te herstellen.

Literatuur:

Biografisches Lexikon der hervorragenden Aerzte. 1929-1935, Berlin, deel 5, 761-2.

Geneeskundige Courant, 1892, no. 31 en 52; 1893, no. 1.

Meunier, L. (1924). Histoire de la Médecine, Paris, 511-2.

Middendorp, H.W. (1893). Tuberkelbacillen bestaan niet, Wolters. Groningen.

————— (1914). Oorzaak en aard der Tuberculose, 4e druk, Noording, Groningen.

Academia Groningana MDCXIV-MCMXIV (1914), Noordhoff, Groningen, p. 323.

Universitas Groningana MCMXIV-MCMLXIV. (1964), Wolters. Groningen. 116-7.

A.A.G. Ham.

JANUS

Met ingang van de jaargang 1972 wordt het tijdschrift Janus, "Revue internationale de l'histoire des sciences, de la médecine, de la pharmacie et de la technique", niet meer gedrukt bij de bekende wetenschappelijke uitgeverij E.J. Brill N.V. te Leiden, doch bij de Amsterdamse drukkerij Blikman, Laporte & Dosse BV, onder auspiciën van een nieuw opgerichte Stichting.

Deze belangrijke gebeurtenis in het leven van Janus moge aanleiding zijn enkele vroegere, belangrijke momenten daaruit naar voren te brengen.

In 1846 werd in Duitsland een internationaal tijdschrift voor de geschiedenis der geneeskunde, onder de naam Janus, opgericht door A.W.E.Th. Henschel. Het is na een drietal jaren bezweken. In die korte periode heeft dit oude Janus een aantal zo belangrijke studies het licht doen zien, dat de bekende medisch historicus Karl Sudhoff in 1931 te Leipzig (bij Alfr. Lorentz) die drie jaargangen fotostatisch liet herdrukken en van een inleiding voorzag. Een Duitse poging, enige jaren later ondernomen, om Janus te doen herleven, mislukte.

Tegen het einde van de vorige eeuw werd in ons land belangstelling voor de geschiedenis der geneeskunde gewekt door twee voortreffelijke Nederlandse medisch-historici: C.E. Daniëls (1839-1921) en H.F.A. Peypers (1853-1903). Zij vatten het plan op het oude Janus te doen herleven en wisten zich te verzekeren van de steun van een drietal bekende hoogleraren, die zelf ook grote belangstelling in de historia medicinae hadden getoond, te weten B.J. Stokvis (1834-1902), C.B. Tilanus (1796-1883) en H. Treub (1856-1920).

Zo verscheen dan in 1896 de eerste aflevering van Janus "Archives internationales pour l'Histoire de la Médecine et pour la Géographie médicale". Het stond dus met één been, dat der geografische geneeskunde, in het heden. Dat het tijdschrift bedoeld was als voortzetting van het oude Duitse Janus bleek duidelijk uit het inleidend artikel van Prof. Stokvis, waarvoor hij de titel koos: "Janus redivivus".

In het jaar 1941 verscheen de 45ste jaargang van Janus als periodiek, gewijd aan de medische historie en de geografische geneeskunde. Onder de druk der Duitse bezetters, die de uitgave overbodig achtten, moest daarna de publikatie worden gestaakt en deze werd dadelijk na het einde van de bezetting en de oorlog niet hervat. Vijftien jaar lang (1942-1956) kwam Janus niet uit.

Eindelijk, in 1957, werd besloten tot een hervatting van de uitgave van het tijdschrift, uiteraard onder een nieuwe redactie. Aangezien het huwelijk tussen de geschiedenis der geneeskunde en de medische geografie minder gelukkig en weinig vruchtbaar was gebleken, werd deze laatste verder uit het veld van bemoeiingen gelaten, daarentegen werd de historische gezichtskring verwijd, zodat daar

binnen ook het verleden van de farmacie en de techniek werd getrokken. De band met het verleden bleek niet alleen duidelijk uit de voortzetting van de nummering der jaargangen maar ook vanuit het feit, dat de inleiding tot de nieuwe fase in het bestaan van het tijdschrift werd geschreven door één der vroegere redacteuren, Prof. J.A. Volgraff, die daarvoor opnieuw de titel "Janus redivivus" koos. Mocht de naam van de mythische god Janus bifrons, met het dubbele aangezicht, nu op het eerste oog minder passend lijken, hij werd uit historisch oogpunt behouden, omdat men ook de recente geschiedenis van de wetenschap van de moderne tijd in de beschouwing wilde betrekken, en omdat het zicht op het verleden de blik voor de toekomst scherpte.

Zo kon de periodiek, dank zij de steun van de overheid (Z.W.O.), weer onder de vlag van een nieuwe redactie verschijnen. Helaas is daaraan de naam van de gezaghebbende beoefenaar van de geschiedenis der natuurwetenschappen, Prof. Dr. R.J. Forbes, in 1971 ontvallen.

Gelijk ook vroeger steeds worden in dit, in ons land uitgegeven, tijdschrift alleen artikelen opgenomen, welke geschreven zijn in de duitse, engelse of franse taal. Voor een internationale periodiek is het taalgebied en de kennis van het Nederlands nu eenmaal minder geschikt. Daartegenover staat echter dat de oude regel nog altijd wordt gehandhaafd, dat artikelen, die voor Janus wetenschappelijk aanvaardbaar zijn doch reeds in het Nederlands zijn verschenen, opgenomen kunnen worden in een vertaling in één der genoemde talen. Onze voorgangers maakten van deze mogelijkheid een ruim (misschien soms: te ruim) gebruik. Thans is dit helaas minder het geval, met het gevolg dat ook uitnemende studies op medisch-historisch gebied in ons land gepubliceerd, onopgemerkt blijven op het internationale plan.

Laat ons hopen, dat ook vaderlandse bijdragen van tijd tot tijd hun weg zullen vinden naar de redactie-tafel van Janus.

L.

De dichter-arts Willem Godschalk Focquenbroch.

Sinds korte tijd prijkt op het repertoire van de Toneelgroep Theater "De min in 't Lazarushuis", een blijspel van de misschien wat al te lang vergeten zeventiende eeuwse schrijvende arts Focquenbroch.

Over het leven van Focquenbroch is maar weinig bekend. Vermoedelijk werd hij tussen 1630 en 1636 te Amsterdam geboren. Hij studeerde medicijnen aan het Amsterdamse Athenaeum en promoveerde op 10 juni 1662 te Utrecht op een proefschrift "De lue venerea". Henricus Regius zat als rector magnificus de promotie voor. Teruggekeerd naar zijn geboortestad slaagde Focquenbroch er niet in aldaar een goed lopende praktijk op te bouwen. Zelfs tijdens de pestjaren 1663 en 1664 had hij tijd te over om zich aan de dichtkunst te wijden.

In 1663 debuteerde hij met de "Klucht van Hans Keyenvretzer, Medicijnen doctoor". Zijn vele verliefdheden en weinig conventionele levenswijze droegen er waarschijnlijk toe bij dat zijn succes als arts uitbleef.

Nijpende geldproblemen en een wanhopige liefde deden hem tusslotte omstreeks 1667 besluiten in dienst te treden van de West-Indische Compagnie. Als fiscaal vertrok hij naar de kust van Guinee, in de hoop er daar in korte tijd financieel boven op te komen en als geëerd burger naar Holland terug te keren. Een ijdele hoop, want na enkele moeilijke en eenzame jaren sterft Focquenbroch in Guinee, wanneer precies is onbekend.

De betekenis van Focquenbroch als arts is waarschijnlijk gering. Als dichter verdient hij echter wel de aandacht. Hij schreef blijspelen (veelal bewerkingen of imitaties van buitenlandse voorbeelden, waaronder Molière en Scarron), gedichten en brieven op rijm.

Tot aan de negentiende eeuw ondervond zijn werk veel waardering. Uit de recettestaten van de Amsterdamse Schouwburg, een goede bron om de populariteit van een auteur te beoordelen, blijkt dat "De min in 't Lazarushuis" in de seizoenen 1801-1803 de meeste toeschouwers trok.

Later in de negentiende eeuw moest men van deze bepaald niet preutse dichter weinig meer hebben. Banga besluit zijn beschrijving van de dichter-arts in 1868 dan ook als volgt: "Hij is een beklagelijk voorbeeld, hoe weelderig vernuft door kwade samensprekingen en nutteloze bitse twisterijen tot gewis verderf voert". De "losbol", de "verlopen medicus" raakte in het vergeetboek totdat in onze eeuw o.a. W.F. Hermans en Slauerhoff weer de aandacht op hem vestigden.

De gedichten van Focquenbroch doen ons door zijn taalgebruik modern aan. Achter cynisme en scepticisme probeerde hij het verdriet om zijn mislukte leven en zijn eenzaamheid te verbergen. Zijn gedich—

ten hebben een pessimistische inslag.

Focquenbroch's meest bekende toneelstuk "de min in 't Lazarushuis" werd snel "een der beste blijspelen van het laatst van de zeventiende eeuw" genoemd.

Het verhaal speelt zich af in een gekkenhuis, het Lazarushuis van Amsterdam, alwaar verschillende normale mensen na allerlei wederwaardigheden belandden. Het stuk geeft een aanwijzing, dat in de zeventiende eeuw het Amsterdamse Lazarushuis geen uitzondering was op de regel, dat een bezoek aan een dolhuis als amusement werd beschouwd. Tegen betaling mag heer Reinoud immers de zotten komen bekijken.

Er is ongetwijfeld veel uit dit stuk te halen en daarom lijkt het mij voor geïnteresseerden in de geschiedenis van de geneeskunde zeker aan te bevelen, al zult U misschien wat moeite hebben met de zeventiende eeuwse teksten, die niet altijd even duidelijk worden uitgesproken.

Geraadpleegde literatuur:

Albach, B. (1956).	<u>Helden, draken en comedianten.</u> Amsterdam.
Anoniem (1965).	Willem Godschalk van Focquenbroch. Laat-zeventiende eeuws medicus-dichter. <u>Med. Contact</u> , 20, 226-7
Banga, J. (1868).	<u>Geschiedenis van de geneeskunde en van hare beoefenaars in Nederland</u> , II, 659-60. W. Eekhoff, Leeuwarden.
Hermans, W.F. (1946).	<u>Focquenbroch. Bloemlezing uit zijn lyriek.</u> Amsterdam.
Knuvelde G. (1958).	<u>Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde</u> , II, 317-9, Malmberg, 's-Hertogenbosch.
Wagenaar, J. (1767).	<u>Beschrijving van Amsterdam</u> , Amsterdam.
Worp, J.A. (1881).	Focquenbroch. <u>De Gids</u> , III, 499-532.

M. Nolte.

In memoriam Prof. Dr. Johan Dankmeijer26 oktober 1907 - 12 september 1973

Hij was er stellig van overtuigd dat de wetenschap van de mens bij de opkomst van de westerse beschaving een belangrijke rol heeft gespeeld; hij stelde de vraag naar de plaats van de mens in de natuur centraal voor iedere geestelijke stroming. Daarom was Johan Dankmeijer, ondanks zijn vaak sombere en kritische instelling ten opzichte van de maatschappij, optimistisch gestemd aangaande de mogelijkheden van de natuurwetenschappen om de westerse beschaving te verdedigen en te bevorderen. Hij kende de beoefenaar van de natuurwetenschappen twee eigenschappen toe: het streven naar waarheid en het besef der geestelijke vrijheid.

Maar tegelijkertijd besefte hij maar al te zeer welk een verantwoordelijkheid op de natuurwetenschappelijke onderzoeker drukte. Zich hiervan steeds bewust richtte hij zijn onderzoek en onderwijs op de gehele mens en poogde hij binnen zijn instituut de verschillende facetten van de anatomie als één geheel aan de academische gemeenschap te presenteren, waarbij hij zich voortdurend bewust was van de samenhang van de anatomie met het lot van de zieke mens.

Uit deze instelling komt welhaast onvermijdelijk zijn historische belangstelling voort, die tot uitdrukking komt in een kleine, maar belangwekkende reeks van studies, die uitmunten door de fijnzinnige weergave van de eerbied, die de auteur voor het werk van de grote onderzoekers vervulde.

Tijdens de tweede wereldoorlog raakte hij geboeid door de biologische studies van René Descartes en wist hij aanvankelijk zijn medewerkers tijdens de donkere uren van de lange winters, later de studenten die het studium generale volgden, het beeld van de mens te schetsen zoals dit door de denkmethode van de grote franse wijsgeer was ontworpen, met behulp waarvan de eeuwenlange verstarring van de biologische wetenschap werd doorbroken.

Op dezelfde wijze bracht hij voor de Nederlandse artsen Leonardo's beeld van de natuurlijke mens voor het voetlicht, en naderhand voor de Academie Royale de Médecine de Belgique de betekenis van het werk van Andreas Vesalius voor de hedendaagse wetenschap. Als voorzitter van de Commissie ter voorbereiding van de Boerhaaveherdenking 1968 zag hij kans om naast zijn drukke bezigheden zich te verdiepen in de gedachtenwereld van Herman Boerhaave, die hij roemde om zijn durf de natuurwetenschappen, in het bijzonder de natuurkunde, toe te passen op de levensprocessen en de heldere lijn, die Boerhaave hieruit trok naar de ziekteverschijnselen van zijn patienten. Maar niet alleen in woord en geschrift gaf Dankmeijer blijk van zijn historisch besef. In een tijd waar jonge onderzoekers zich voortge-

dreven voelden door het elan van de vooruitgang van natuurwetenschappen en techniek, wist hij dit elan te richten door er op te wijzen dat ieder onderzoek historisch wordt en hiermede tot een bron van bezinning. Hij zag toe dat zijn leerlingen behoedzaam hun materiaal documenteerden daarin bijgestaan door een zorgvuldig geselecteerde technische staf, die hij hoogschatte en die hij steeds in de sfeer van het wetenschappelijk onderzoek betrok.

Naast deze documentatie van eigentijds werk wist hij op even zorgvuldige wijze de erfenis van zijn voorgangers te behoeden en toegankelijk te maken voor wetenschappelijk onderzoek. Als een navolger van de beide Sandiforts, zijn voorgangers in de achttiende eeuw, zette hij er zich toe het rijke materiaal van de Leidse anatomie te beschrijven en hij liet niet na te wijzen op het belang van deze kostbare collectie als monument van de Westerse cultuur.

Dankmeijer was een hoogleraar, die in de ware zin des woords zijn leerlingen schoolde. Hij zag er op toe, dat zij de platgetreden paden vermeden en van meet af aan leerden zich te verwonderen. Twijfel achtte hij een voorrecht, de mens bij zijn bewustwording gegeven. Met deze nalatenschap heeft hij niet alleen zijn leerlingen een scholing op hoog niveau meegegeven, maar ook de Leidse Universiteit een anatomie nagelaten, die onder zijn beheer zeer rijk van inhoud is geworden. Zijn leerlingen zij het gegeven er op toe te zien, dat deze hoeksteen in de vorming van degenen, die een geneeskundig beroep zullen uitoefenen, niet door de turbulentie van deze tijd wordt losgewrikt.

HISTORISCHE PUBLICATIES

Prof. Dr. J. Dankmeijer

J. Dankmeijer	1951	Les travaux biologiques de René Descartes. (1596-1650). Arch. internat. d'hist. d. sc. 16. pp. 675-680.
"	1951	De biologische studies van René Descartes. Leidse voordrachten, 9, 23 pp.
"	1957	Petite histoire de l'Anatomie de Leyde, 24 pp., 9 ill., portretten, Ydo, Leiden.
"	1959	Leonardo's beeld van de natuurlijke mens. Uitg. Kon. Ned. Gist- en Spiritusfabriek, Delft.
"	1964	Herdenking van Andreas Vesalius (1514-1564). Leids Universiteitsblad, 29-10-1964, pp. 4-5.
"	1966	Vesalius' betekenis voor de hedendaagse wetenschap. Commémoration solennelle du quatrième centenaire de la mort d'André Vésale, 19-24 octobre 1964. Edition: Académie Royale de Médecine de Belgique, Bruxelles. pp. 43-52.

J. Dankmeijer	1968	Is Boerhaave's faam gerechtvaardigd? <u>Leidse voordrachten</u> , <u>48</u> , pp. 21-39.
"	1970	Is Boerhaave's fame deserved? In " <u>Boerhaave and his time</u> ". <i>Analecta Boerhaaviana</i> pp. 17-30. Vol. VI.
" and Th. Röell	1970	Nicolaas Bidloo and the institution of medical education in Moscow. In " <u>Boerhaave and his time</u> ". <i>Analecta Boerhaaviana</i> pp. 165-169. Vol. VI.
" et A.M. Luyendijk- Elshout	1970	La faculté de médecine de l'université de Leyde. <u>Médecine Européenne</u> , <u>11</u> , pp. 70-74.

Promotor van A.M. Luyendijk- Elshout en J.G. Vugs.

Dr.A.M. Luyendijk- Elshout.

Geschiedenis der Geneeskunde.

Cursus "1972-1973"

De cursus 1972/1973 was zeer geslaagd. Gedurende tien zaterdagen werd een tweetal voordrachten per keer gehouden.

Nadat het eigen karakter van de geschiedwetenschap en de geschiedenis van de medische historie was belicht, werden verschillende capita aan bepaalde perioden gewijd. Zo kwamen er in het eerste semester o.a. de hippokratische geneeskunde en verschillende fasen van de middeleeuwse geneeskunde aan bod.

In het tweede semester lag de nadruk wat meer op bepaalde systemen en op de ontwikkeling van medische wetenschappen, zoals anatomie, physiologie, psychochirurgie en therapie.

Bovendien werden in het kader van deze cursus het Utrechts bio-historisch Instituut, het Rijksmuseum voor natuurwetenschappen, het Anatomisch Instituut te Leiden en het Instituut voor de geschiedenis van de geneeskunde te Nijmegen bezocht.

Van de gelegenheid om zich in de bibliotheek van het Medisch-encyclopaedisch instituut te oriënteren werd veel gebruik gemaakt. Ook in de "wandelingen" had vaak een levendige uitwisseling van inzichten en gegevens plaats.

Naast Prof. Dr. G.A. Lindeboom hebben een zestal docenten aan deze cursus meegewerkt. Onder hen was als buitenlandse gast, Prof. Dr. L. Elaut, emeritus hoogleraar te Gent.

Het aantal deelnemers was 36, waaronder - een gunstig teken ! - verschillende medisch-candidaten.

Naast de waardering voor de organisatie van de cursus ook hartelijk dank aan Mevr. C.M.T. Kermer en Mevr. A.A.G. Ham, voor het vele werk en de gastvrije ontvangst.

De cursus 1973/1974.

Inmiddels is de nieuwe cursus geopend met een boeiende inleiding van Prof. Dr. I. Schöffner, hoogleraar in de vaderlandse geschiedenis te Leiden.

In deze voordracht is onder meer aandacht besteed aan de aard en interpretatie van bronnen en aan de verschillende stromingen in de geschiedwetenschap. Het vóór- en tegen van de intuïtieve, literaire en de structurele, generaliserende methode werd afgewogen. Ook de manipulatie met het verleden omwille van het heden kwam ter sprake.

Na de pauze maakte collega H.M.W. de Jong (Amsterdam) een begin met de reeks voordrachten, die aan de medische geschiedenis van de oudheid wordt gewijd. In deze causerie kwamen naast het

t typische karakter van de Babylonische geneeskunst ook interessante aspecten van de sumerische en semitische taal aan de orde.

In de komende weken zullen de Egyptische geneeskunde, de Voor-socratici, de patiënt-arts relatie in Griekenland en de Secten in Rome ter sprake komen.

Het eerste semester wordt besloten met een bezoek aan de Gemeentelijke Archiefdienst te Amsterdam, waar Mevrouw I.G. van Eeghen een voordracht zal houden.

De voordrachten van het tweede semester zijn hoofdzakelijk gewijd aan bepaalde geneeskundige problemen en opvattingen vanaf de middeleeuwen tot en met de 19e eeuw.

Het aantal deelnemers bedraagt tot dusver 36. Er is nog een beperkt aantal plaatsen voor degenen die de cursus willen volgen.

Inlichtingen hierover bij Mevr. A.A.G. Ham. Tel. 020-482702.

Certificaten werden uitgereikt aan:

Dr.O. Bánki; Drs. J.D. Branger; Drs. J. Bultman; Drs. J. Burghout;
 Drs. C. Dekker; Dr. G.J.L. Dietzel- Horvath; Drs. J. Engel; J.H.M. van Eyk;
 Dr. L.J. Frijda; Drs. A.M. Geist-Hofman; Dr. H.L. Houtzager; Drs. P.W.G. Hund;
 Dr. D.P.R. Keizer; P.F. Kenninck; Dr. A.P.C.H. Knegtel; Drs. W.H.D. Kools;
 Drs. J.M.F. Kroft; Drs. J. Langeler; Drs. L.J.W. Mehler; Dr. M.A. van Melle;
 Drs. K.J. Nanninga; Mej. M. Nolte; Drs. D.J.B. Ringoir; Dr. J. Schouten;
 Drs. W. Schulte; J.M.E. Soons- Smoor; Dr. J.H. Sypkens- Smit;
 Drs. P.M. Vos; Dr. W.A.H. van Wylick.

Het Medisch-historisch Instituut van de Universiteit
te Bonn, op de Venusberg aldaar.

In de Stadthalle van Bad-Godesberg, waar ik de tweede conferentie van de Europese Vereniging van Internisten (A.E.M.I.E. = Association Européenne de Médecine Interne) bijwoonde, ontmoette ik op 5 mei 1973, volgens afspraak, 's ochtends om half elf Prof. Nic. Mani, de huidige directeur van het bovengenoemde instituut.

Het tweede gedeelte van de ochtend was bestemd voor een bezoek aan Prof. Mani's werkplaats: het Medisch-historisch Instituut van de Universiteit te Bonn.

Het was niet eens zo gemakkelijk dat te vinden door de met druk verkeer bezette straten van Bonn en op de met geasfalteerde wegen doorsneden hellingen van de bosrijke Venusberg met zijn verspreide lage woningen en hoge universiteitsgebouwen.

Het Instituut bleek een soort lage (behalve de kelder) één verdieping tellende aanbouw te zijn aan een hoog universiteitsgebouw. Het is ontworpen door collega W. Artelt in een periode dat aan zijn verlangen tegemoet kon worden gekomen. Prof. Mani, een Zwitser, die gedurende acht jaar in Wisconsin (USA) de geschiedenis der geneeskunde gedoceerd heeft, is sinds betrekkelijk kort zijn opvolger.

Het Bonn'se instituut, dat ongeveer 30 jaar oud is, beschikt over alle gewenste faciliteiten - afzonderlijke vertrekken voor de hoogleeraar en zijn medewerkers, een nieuwe seminarie-kamer met zeshoekige tafel, een collegezaal voor circa honderd personen, en een rijke, zorgvuldig opgebouwde boekerij van ongeveer 13.000 banden.

Zoals te verwachten werd op de Zaterdag-ochtenden op het Instituut niet gewerkt, maar ik trof er toch nog Dr. Heinz Balmer, een Zwitserse historicus die zich gedurende één jaar in het Instituut van Prof. Mani aan bijzondere studiën wijdt. Welk een benijdenswaardig voorrecht zich gedurende enige tijd te kunnen wijden aan de bestudering van een bepaald onderwerp van de geschiedenis der geneeskunde in deze omgeving!

L.

BOEKBESPREKING

Lindeboom, G.A. (1973). Descartes en de Kerk. 64 pp.
J.H. Kok, Kampen. Prijs f 7,50.

"Jarenlange omgang met de figuur van Herman Boerhaave" heeft de auteur, zoals hij in zijn woord vooraf opmerkt, op het spoor gebracht van Descartes.

Uit dit boekje blijkt, dat Lindeboom zich ook terdege verdiept heeft in de figuur van Descartes. Het geloof en de kerk hebben in het leven van de gevoelsmens, die Descartes was, een grote rol gespeeld.

Op deze facetten gaat Lindeboom uitvoerig in en hij ontwerpt een beeld van Descartes, waaruit deze ons tegemoet treedt als mens, in zijn grootheid, maar ook met zijn feilen, zijn weifelingen en innerlijke tegenstrijdigheden.

Van de onderwerpen, die aan de orde worden gesteld noemen wij: Descartes' trouw aan de Rooms-Katholieke Kerk en zijn streven onder geen beding in conflict te komen met de leer van die kerk. De vraag of Descartes rozenkruiser is geweest. Zijn oordeel over de onsterfelijkheid van de ziel, over de transsubstantiatie en over stigmatisaties. Zijn relatie met Anna Maria van Schurman en met prinses Elisabeth van de Paltz. De controverse met de gereformeerde theologen.

Het boekje is boeiend geschreven en de goed gedocumenteerde stof is behandeld met de degelijkheid, die wij van de medisch-historicus Lindeboom gewend zijn.

J.V. Meininger.

LITTERAE NOVAE

- Linsky, Erna (1973) Van Swietens Hypochondrie zur Berufskrankheit der Gelehrten und zur Musiktherapie. Clio Medica, 8, 171-90, 1 ill.
- Lindeboom, G.A. (1972) Florentius Schuyf und seine Bedeutung für die Verbreitung des Cartesianismus in den Niederlanden. Janus, LIX, 25-37, 2 ill.
- (1973) Acht brieven van Gerard van Swieten uit zijn Hollandse jaren (1730-44). Sci.Hist., 15, 73-89, portr.
- Moulin, D. de (1973) In tenui labor at tenuis non gloria. Arch.Chir.Neerl., XXV, 331-3, 2 ill.
- Post, C.R. (1973) The Antoni van Leeuwenhoek hospital. A short history. Arch. Chir. Neerl., XXV, 335-40, 6 ill.
- Vos, T.A. (1973) Geschiedkundige bijdragen. VI. Beschouwingen over het zien. Arts en wereld, 6, 25-40
- Lieburg Jr. M.J. v. (1973) Gerrit Jan Mulder: docent der Clinische School te Rotterdam. In: J. van Herwaarden (ed.). Lof der historie. Opstellen over geschiedenis en maatschappij, 213-40. Universitaire Pers Rotterdam.

AANWINSTEN BOEKERIJ

- Aselli, Gasparis (1627). De lactibus sive lacteis venis. XXVI + 87 pp., 4 losse platen. Met inleiding van P. Franceschini. Herdruk Episteme, Milaan 1972.
- Auenbrugger, L. (1761, 1966). Inventum Novum. Facsimile of the first edition (1922) met franse vertaling door Corvisart (1806), engelse vertaling door Forbes (1824) en duitse vertaling door Ungar (1843). Edited Max Neuburger, 3 portr., 2 facs., Dawson of Pall Mall, London.
- Baer, Carl Ernst von (1827, 1966). De ovi mammalium et hominis genesi 40 pp., 1 ill., Leipzig, Herdruk Culture et Civilisation, Bruxelles.
- Bidloo, G. (1685, 1972). Anatomia Humani Corporis. Herdruk 1972. Ed. Roger Dacosta, Paris. Met een korte biografie door P. Huard.
- Brennsohn, J. (1905) (1971). Die Arzte Livlands von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart, 481 pp., Reprografisches Herdruk E. Bruhus, Riga.
- Campbell, A.V. (1972). Moral dilemmas in Medicine. A coursebook in Ethics for Doctors and Nurses., 214 pp., Churchill Livingstone, Edinburgh-London.
- A Catalogue of the works of Linnaeus preserved in the Libraries of the British Museum (Bloomsbury) and the British Museum Natural History (South Kensington) en: An Index to the Authors mentioned in the Catalogue of the works of Linnaeus. Second ed., XI + 237 + 65 pp. (Index: 59 pp.), University Press Oxford, 1933.
- Christian Physicians. Speciaal nummer van Geloof & Wetenschap, 50 (1972), afl. 4 en 5, 64 pp.
- Debus, Allen G. (ed.). (1972). Science, Medicine and Society in the Renaissance. Essays to honor Walter Pagel. 2 delen, Deel 1: 275 pp., ill. en portr.; Deel 2: 337 pp. ill. Science History Publication Neale Watson Academic Publ. Inc. New York.
- Deloyers, L. (1970). François Magendie (1783-1855). Précurseur de la médecine expérimentale. 279 pp., portr., ill. Presses Universitaires de Bruxelles, Brussel.
- Fulton, John F. (1946). Harvey Cushing. A Biography, XII + 754 pp., 150 ill., portret. Blackwell Scientific Publ. Oxford. - Geschenk Drs. A.H. van Soest, arts te Tübingen. -
- Gardner, R.F.R. (1972). Abortion: the personal Dilemma, A Christian Gynaecologist Examines the Medical, Social and Spiritual Issues. 288 pp. William B. Eerdmans Publ. Comp., Grand Rapids, Michigan.
- Grimm, Jürgen (1965). Die literarische Darstellung der Pest in der Antike und in der Romania. 243 pp., Wilhelm Fink Verlag, München.
- Jansen, G. (1973). The Doctor-Patient relationship in an African Tribal Society. Dissertatie V.U. Amsterdam, 224 pp., 4 ill., Van Gorcum, Assen.
- Jenner, Edward (1798, 1966). An Inquiry into causes and Effects of the variolae vaccinae, a disease discovered in some of the Western countries of England, particularly Gloucestershire and known by the name of the Cow Pox, 75 pp., 3 ill., Facs. reprint: Dawson of Pall Mall, London
- Karamehmedovic, O. (1973). Ernst Tavel (1858-1912) Bakteriologe und Chirurg in Bern 71 pp., portr. Verlag Hans Huber, Bern - Stuttgart - Wien.

- King, Lester S. (ed). (1971). Mainstreams of Medicine. Essays on the Social and Intellectual Context of medical Practice. 186 pp., University of Texas Press, Austin - London.
- Kruta, V. (ed.). (1971). Jan Evangelista Purkyně 1787-1869. Centenary Symposium held at the Carolinum, Prague 8 - 10 September 1969. 288 pp., portr., ill. Universita Jana Evangelisty Purkyně. Brno.
- Mansfeld, J. (1973). Theorie en Empirie. Filosofie en Geneeskunst in de voorsokratische Periode, 38 pp., Van Gorcum, Assen.
- Inaugurele rede 12 februari 1973, Utrecht.
- Geschenk van de schrijver.
- Mayer, Th. (ed.) (1942). Behring zum Gedächtnis. Reden und Wissenschaftliche Vorträge anlässlich der Behring-Erinnerungsfeier, Marburg a/d Lahn 4. bis 6. Dezember 1940. Herausgegeben von der Philipps-Universität Marburg a/d Lahn, 200 pp., ill., portr. Bruno Schultz Verlag, Berlin - Grunewald.
- Geschenk Instituut voor de Geschiedenis der Geneeskunde Nijmegen (Dir.: Dr. D. de Moulin).
- Meer, C. van der en H. Mochel (1973) . ..... wenn nicht ein Wunder geschieht ..... 112 pp., Christliche Verlagsanstalt, Konstanz.
Oorspronkelijke titel: ..... Tenzij een wonder gebeurt ....., Duitse vertaling door Catharina Ruff.
- Nauta, D., H. Smitskamp en W.J. Wieringa (ed) (1955). Gegevens betreffende de Vrije Universiteit. 140 pp. J.H. Kok, Kampen.
- Uitgegeven t.g.v. het 75-jarig bestaan der Vrije Universiteit op 20 oktober 1955.
- Nobel Lectures Physiology or Medicine 1963-1970. 505 pp., Elsevier, Amsterdam - London - New York, 1972.
- Rosner, Fred en Suesmann Munther (ed.) (1970).
The Medical Aphorisms of Moses Maimonides. Translated and edited by _____ 267 pp., Yeshiva University Press, New York.
- The second International Congress of Christian Physicians Oxford July 11 - 15, 1966. 49 pp.
- Schnepfen, Heinz (1960). Niederländische Universitäten und Deutsches Geistesleben von der Gründung der Universität Leiden bis ins späte 18. Jahrhundert. 164 pp. Verlag Aschendorff Münster-Westfalen, Böhlau Verlag Köln/Graz.
- Schoute, D. (1916). De levensloop van een ziekenhuis, Geschiedenis van het Gasthuis te Middelburg. 149 pp., J.C. & W. Altorffer, Middelburg.
- Overdruk Archief Zeeuwsch Genootschap 1916.
- Terpstra, P. et al. (1972) ..... Daarin gietende olie en wijn ....., 104 pp., 10 ill. N. Miedema & Co, Leeuwarden.
- Uitgegeven t.g.v. het 125-jarig bestaan van de Friese Vereeniging van Geneeskundigen (later de landelijke Kon. Mij. tot Bevordering der Geneeskunst).
- Wintgens, E. (1879). Johannes Monnikhoff en zijn legaat. Dissertatie Amsterdam, 120 pp., portret. P. Somerwil, Leiden.
- Wijk, N. van (1912, 1971) (ed.). Franck's Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal. 897 pp. + supplement, 235 pp. Martinus Nijhoff, Den Haag.

INHOUD

		pag.
A.P.C.H. Knegt	Iconografie van Laënnec	1
C.M. Verkroost	De Delftsche Wonderdokter — Jacob Janszoon Graswinckel	10
A.A.G. Ham	Het achterhoedegevecht van de Groninger hoogleraar H.W. Middendorp (1843—1918) tegen de tuberkelbacil	14
G.A. Lindeboom	<u>Janus</u>	17
M. Nolte	De dichter—arts Willem Godschalk Focquenbroch	19
A.M. Luyendijk— Elshout	In memoriam Prof. Dr. Johan Dankmeijer 26 oktober 1907 — 12 september 1973	21
R.J.C.V. ter Laage	Geschiedenis der Geneeskunde Cursus 1972—73 en 1973—74	24
G.A. Lindeboom	Het Medisch—historisch Instituut van de Universiteit te Bonn	26
J.V. Meininger	Boekbespreking	27
Litterae Novae		28
Aanwinsten Boekerij		29